

УДК 658.7

**Кошеленко С.В.,
к.е.н., доцент кафедри економіки та управління,
Черкаський державний технологічний університет**

ЗАПАСИ ЯК ОБ'ЄКТ ЕКОНОМІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Постановка проблеми. Більшість підприємств має значні запаси товарно-матеріальних цінностей, які перевищують адекватні потреби господарської діяльності. На багатьох з них запаси складають найважливіший актив, тому навіть невеликий відсоток зниження запасів обертається відчутною вигодою, а саме сприяє зростанню виручки від реалізації продукції, призводить до збільшення грошового потоку, підвищення прибутковості і, як наслідок, зростання конкурентоспроможності підприємства на ринку. В удосконаленні системи управління запасами закладені резерви зростання ефективності виробництва, поліпшення загальних економічних показників розвитку підприємств, шляхом вибору раціонального розміру інвестицій в запаси, прискорення оборотності запасів. Тому підвищення ефективності використання запасів стає в сучасних умовах достатньо суттєвим фактором прискореного зростання національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням управління запасами товарно-матеріальних цінностей (ТМЦ) промислових підприємств увага приділена багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими і спеціалістами. Різним аспектам цієї проблематики присвячені роботи вітчизняних вчених В. В. Ковальова, І. Т. Балабанова, Н. Н. Ушакової, М. Н. Крейніної, А. М. Поддєрьогіна, Л. А. Лігоненко, М. Г. Чумаченка, В. І. Хомякова, В. Я. Нусінова, С. Я. Салиги, А. М. Золотарьова, а також зарубіжних - Є. С. Стоянової, І. А. Бланка, Є. Ф. Бріггема, Джеймса П. Вумека, Даніела Т. Джонса, М. Р. Ліндерса, С. Росса, Б. Коласса, Р. Холта, Дж. Ван Хорна, Дж. К. Шима, Таїті Оно. Науковими дослідженнями управління запасами на основі логістичного підходу займаються Б. А. Анікін, Ю. І. Рижиков, А. М. Гаджинський, А. О. Колобов, Є. В. Криківський, В. Є. Ніколайчук, В. С. Лукінський, Л. Б. Міротін, М. П. Гордон.

Наукові і прикладні розробки названих та інших вчених значно збагачують методологію і практику реформування економіки України. Проте недостатньо розробленим залишається комплекс теоретичних і прикладних питань щодо формування дієвих механізмів підвищення ефективності використання внутрішніх джерел фінансування підприємств. Існує об'єктивна необхідність подальшого розвитку методологічних, методичних і практичних аспектів управління запасами ТМЦ підприємств.

Постановка завдання. Внаслідок неадекватного сучасним вимогам менеджменту та недостатнього усвідомлення стратегічної мети розвитку економіка України продовжує знаходитися в умовах системної кризи. При нагальній потребі в інвестиціях промислові підприємства недостатньо результативно здійснюють пошук і використання внутрішніх ресурсних джерел. Значний обсяг оборотних активів, вкладених у запаси, надає вказаній проблемі особливої актуальності.

Відповідно до вищезазначеної проблеми, метою статті є науково-методичне обґрунтування економічної сутності запасів як об'єкту управління, розширення системи класифікаційних ознак запасів ТМЦ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Статистичне вивчення динаміки структури оборотних активів (рис. 1) та проведені дослідження щодо їх розміщення як в економіці України в цілому, так і на підприємствах промисловості засвідчують, що ефективність розміщення оборотних активів з кожним роком погіршується. Існують дві чітко виявлені тенденції неефективної структури, які відбулися за період 1988-2011 роки: зниження питомої ваги запасів із 67,8% у 1988 році до 23,9% у 2011 році, котрі поступилися першим місцем на користь дебіторської заборгованості 6,1% у 1988 році до 62,7% у 2011 році [1].

Закономірність зміни дебіторської заборгованості вказує на те, що обсяг невиконання платіжних зобов'язань збільшується в масштабі, не припустимому в нормальній ситуації та призводить до відволікання коштів із обігу виробництва. Іншою тенденцією зміни структури оборотних активів є зниження питомої ваги оборотних активів в запасах ТМЦ в 2,84 рази (з 67,8% в 1988 році до 23,9% у 2011 році) - для економіки України в цілому, а для підприємств промисловості цей показник зменшився в 2,69 рази (з 80,61% в 1998 році до 26,5% в 2011 році). Тенденція ніби то позитивна, але, для порівняння, в країнах Західної Європи частка запасів в загальній сукупності активів залишається в межах 19-20%, а в США 12% [8, с. 138]. В промисловості України сконцентрована більша частина оборотних активів (41,8% - в 2011 році) порівняно з іншими галузями економіки (табл. 1).

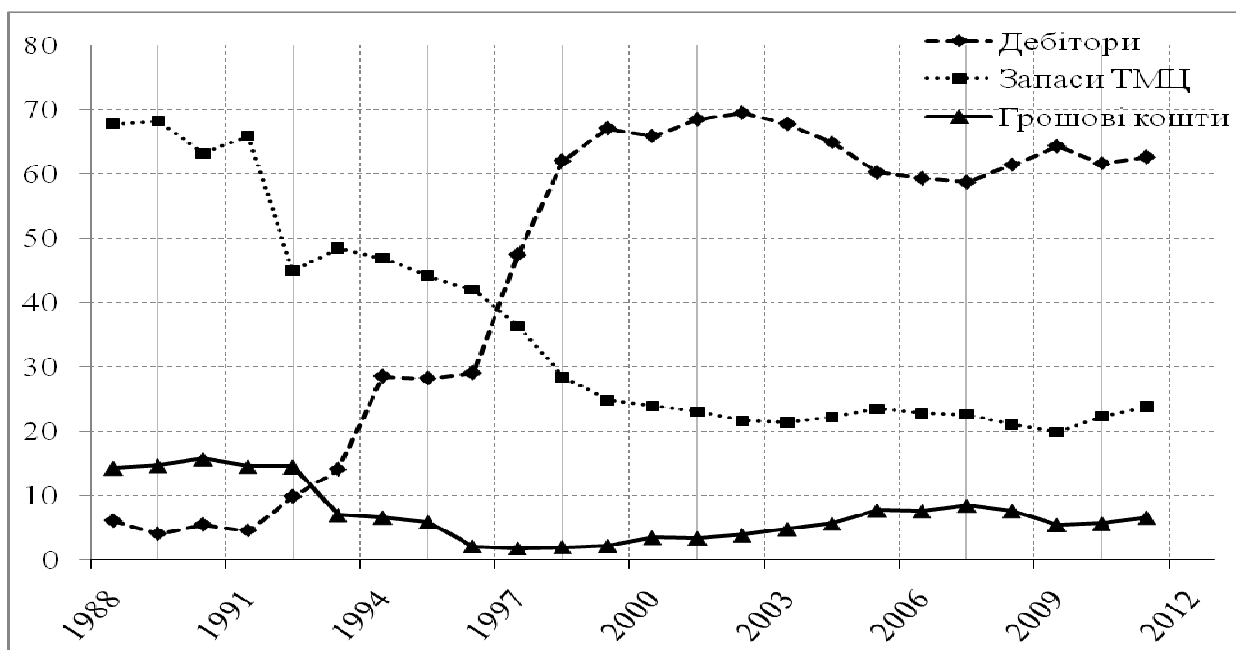

Рис. 1. Динаміка запасів ТМЦ, дебіторської заборгованості, грошових коштів в структурі оборотних активів в економіці України [1]

Таблиця 1

Оборотні активи в національній економіці
(за всіма видами економічної діяльності) та в промисловості України
(1980-1990рр. млн. крб., 1995р. – млрд. крб., 2000-2011рр. – млн. грн.) [1]

Роки	ОБОРОТНІ АКТИВИ			в т.ч. В ЗАПАСАХ ТМЦ		
	Національна економіка	Промисловість	Питома вага оборотних активів, %	Національна економіка	Промисловість	Питома вага оборотних активів, %
1	2	3	4 = 3/2x100	5	6	7 = 6/3x100
1980	74135	21382	28,84	57387	17236	80,61
1985	102830	30400	29,56	79796	24136	79,39
1990	138908	43404	31,25	87831	31033	71,50
1995	6857562	3474422	50,67	3030311	1637372	47,13
2000	321683	160564	49,91	76952	37083	23,10
2001	379587	149838	39,47	87527	40642	27,12
2002	432042	166335	38,50	93354	42372	25,47
2003	520672	196187	37,68	111255	50225	25,60
2004	617058	222637	36,08	136957	63926	28,71
2005	700719	243346	34,73	164326	72882	29,95
2006	899824	290520	32,29	204914	86699	29,84
2007	1178129	355036	30,14	266148	107777	30,36
2008	166532	481216	28,90	351435	131449	27,32
2009	1893929	541252	28,60	377159	132017	24,39
2010	2229892	631647	28,30	497195	159183	25,20
2011	1559133	651437	41,8	371827	172618	26,50

Зміна структури запасів ТМЦ надає зазначеному дослідженню пріоритетного значення і вказує на те, що більшість керівників підприємств промисловості України не надають проблемі раціонального управління запасами необхідної уваги.

Як показують дослідження, частка запасів в обсязі реалізації продукції на підприємствах обробної промисловості України в 2011 р. становила 19-20%, а для машинобудування 50% (таблиця 2), в той час як для підприємств обробної промисловості США - всього 9-10% [5, с. 20]. В цілому рівень

використання запасів на промислових підприємствах України знаходиться на тому рівні, який був досягнутий, наприклад, в США ще в 30-х роках [7. с. 117].

Таблиця 2

Співвідношення запасів до реалізації за обраними видами промислової діяльності в обробній промисловості [1]

Роки	Види промислової діяльності				
	Харчова	Легка	Хімічна	Металургія і металообробка	Машинобудівний комплекс
2002	0,231	0,560	0,186	.....	0,899
2003	0,135	0,321	0,200	0,400	0,780
2004	0,171	0,277	0,243	0,450	0,763
2005	0,154	0,215	0,229	0,285	0,687
2006	0,138	0,170	0,212	0,210	0,539
2007	0,203	0,189	0,216	0,200	0,571
2008	0,172	0,196	0,206	0,210	0,523
2009	0,210	0,175	0,199	0,205	0,498
2010	0,225	0,201	0,224	0,240	0,503
2011	0,184	0,212	0,232	0,261	0,521

Питання управління запасами обговорюється і розглядається в вітчизняній економічній літературі досить інтенсивно, оскільки раціональне їх використання дозволяє підвищити рентабельність підприємства і економія інвестицій в запаси виступає одним із джерел капіталовкладень.

Обґрунтування і розробка ефективної політики управління запасами ТМЦ підприємства вимагають, перш за все, теоретичного осмислення їх економічної природи. Перехід України до ринкових відносин вимагає доповнення та систематизації теоретичних уявлень і методичних принципів управління запасами ТМЦ, необхідно насамперед визначити економічну сутність поняття «управління», «запаси», «управління запасами товарно-матеріальних цінностей» та дослідити основні їх особливості: встановити предмет політики управління запасами, визначити цілі та основні параметри управління, оскільки це є основною передумовою правильного їх розуміння і пошуку шляхів найбільш ефективного їх використання.

Існує значна кількість визначень поняття «управління». Найбільш системно до питання термінології підійшли Хомяков В. І., Шарапов В. М., Мартиненко Н. М., Шегда А. В., Хміль Ф. І., Кузьмін О. Є., Мельник О. Г., Мескон М. Х. в своїх фундаментальних роботах [2, с. 14; 3, с. 211; 4; 6, с. 33]. В результаті дослідження з'ясовано, що єдиного поняття «управління» в науковій літературі немає, проте аналіз визначень, які наводяться вітчизняними та іноземними авторами, дозволяє дати таке узагальнене формулювання: «управління – це галузь знань, наука, мистецтво, професійна діяльність, технологія досягнення цілей, апарат управління», що узагальнено на рисунку 2.

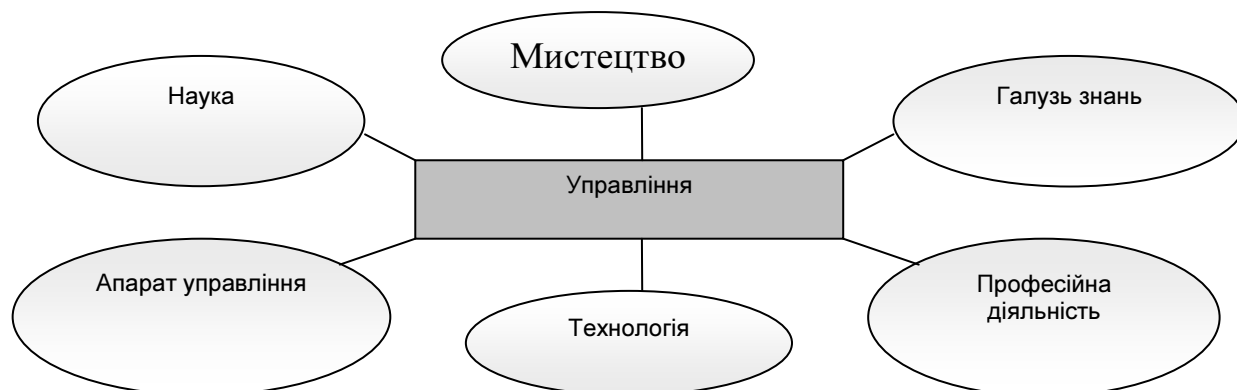

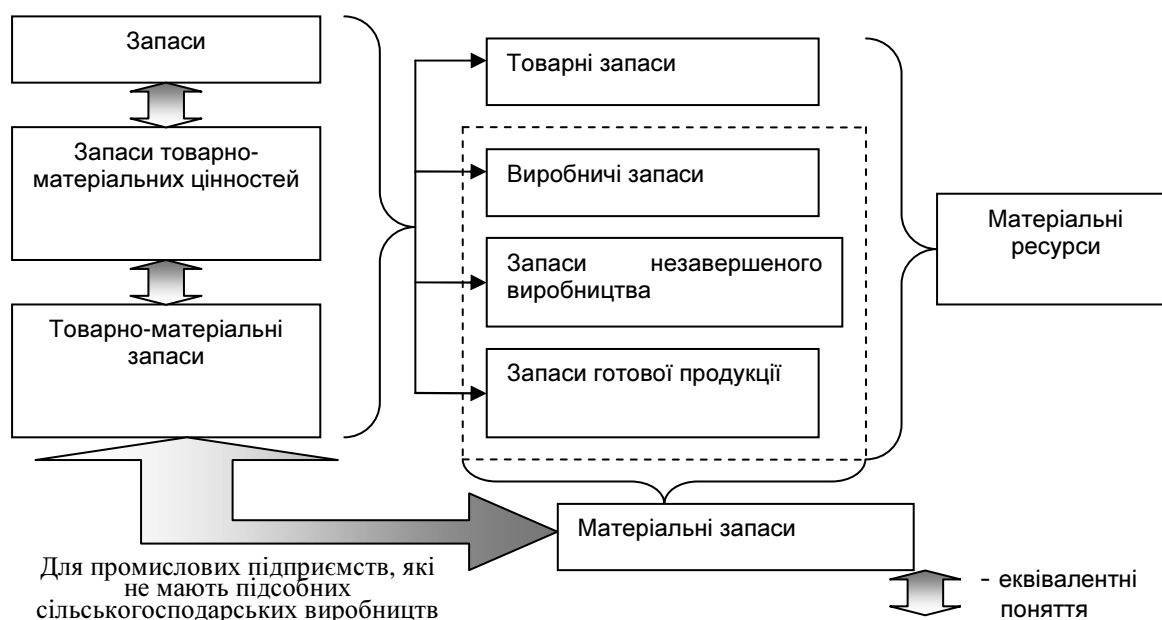
Рис. 2. Склад поняття «управління»

Виходячи з цієї комплексної системи основних характеристик поняття «управління», стверджуємо, що такі особливості поняття враховані в нашому дослідженні в процесі визначення сутності управління запасами ТМЦ підприємства.

Огляд літературних джерел останніх років дає змогу стверджувати, що різні групи науковців досліджують питання визначення сутності запасів та їх управління з точки зору своєї професійної

діяльності: науковці, які займаються питаннями логістики (Анікін Б. А., Окландер М. А., Пономарьов Ю. В., Бажин І. І., Крикавський Є. В.), розглядають запаси як елемент матеріальних потоків; науковці-бухгалтери (Джога Р. Т., Конєва Т. В., Матвєєва В., Свірко С. В., Ткаченко І. Т.) приділяють увагу запасам в контексті особливостей їх обліку; для науковців-фінансистів та економістів (Поддєрьогін А. М., Філімоненков О. С., Кірейцев Г. Г., Бланк І. А.) запаси – це складова частина оборотних активів [2, с.14]. Варто звернути увагу на те, що в сучасній економічній літературі ряд авторів використовують достатньо обширний перелік таких термінів, як «запаси», «виробничі запаси», «матеріальні запаси», «матеріальні ресурси» та «запаси товарно-матеріальних цінностей», які часто не розмежовуються і розглядаються як синоніми, але їх не можна ототожнювати та підмінювати.

Їх доречно вживати таким чином (рис. 3): запаси ТМЦ є складовою частиною оборотних активів, в термін матеріальні запаси включаються виробничі, а самі по собі вони є складовою частиною запасів, при цьому термін «запаси» може бути замінений терміном «товарно-матеріальні запаси» або «запаси товарно-матеріальних цінностей». Також ми вважаємо, що терміни «запаси» і «матеріальні запаси» є еквівалентними для промислових підприємств, які не здійснюють свою операційну діяльність у галузі сільського господарства, не мають підсобних сільськогосподарських виробництв (за цієї умови зі складу запасів виключається молодняк тварин і тварини на відгодівлі, продукція сільського і лісового господарства), а також не займаються торговельною діяльністю (за цієї умови зі складу запасів виключаються товарні запаси).

Рис. 3. Розмежування понять, пов'язаних із категорією «запаси» [2, с. 18]

Як об'єкт економічного управління, запаси товарно-матеріальних цінностей промислових підприємств потребують певної класифікації. Така класифікація має, по-перше, бути спрямованою на визначення особливостей управління окремих груп запасів, а по-друге, враховувати особливості їх функціонування на підприємствах промисловості.

В сучасній літературі з проблем управління запасами ТМЦ підприємств наведено багато різних форм їх класифікації. Але здебільшого ці класифікації обмежуються лише двома-трьома класифікаційними ознаками.

Однією з найважливіших ознак класифікації запасів підприємства виступають їх *види*. Ця ознака використовується майже всіма дослідниками в процесі класифікації запасів підприємств. З урахуванням особливостей промислової діяльності за видами товарно-матеріальних цінностей пропонується виділяти:

- запаси сировини та матеріалів – враховують товарно-матеріальні цінності на вході ланцюга постачання;
- запаси незавершеного виробництва – сукупність товарно-матеріальних цінностей, які знаходяться в рамках технологічних процесів виробництва готової продукції;
- запаси готової продукції – представляють собою товарно-матеріальні цінності, які повністю готові до реалізації;
- запаси відходів виробництва – це товарно-матеріальні цінності, які повністю або частково втратили свої споживчі властивості;
- запаси товарів - це товарно-матеріальні цінності, які присутні в каналах сфери обігу.

Перелічені вище види, на наш погляд, є основними, що визначають головні особливості управління запасами ТМЦ на промислових підприємствах. Інші класифікаційні ознаки запасів підприємства промисловості, що відображають особливості їх управління, також дослідженні в роботі та можуть бути запропоновані у вигляді рис. 4.

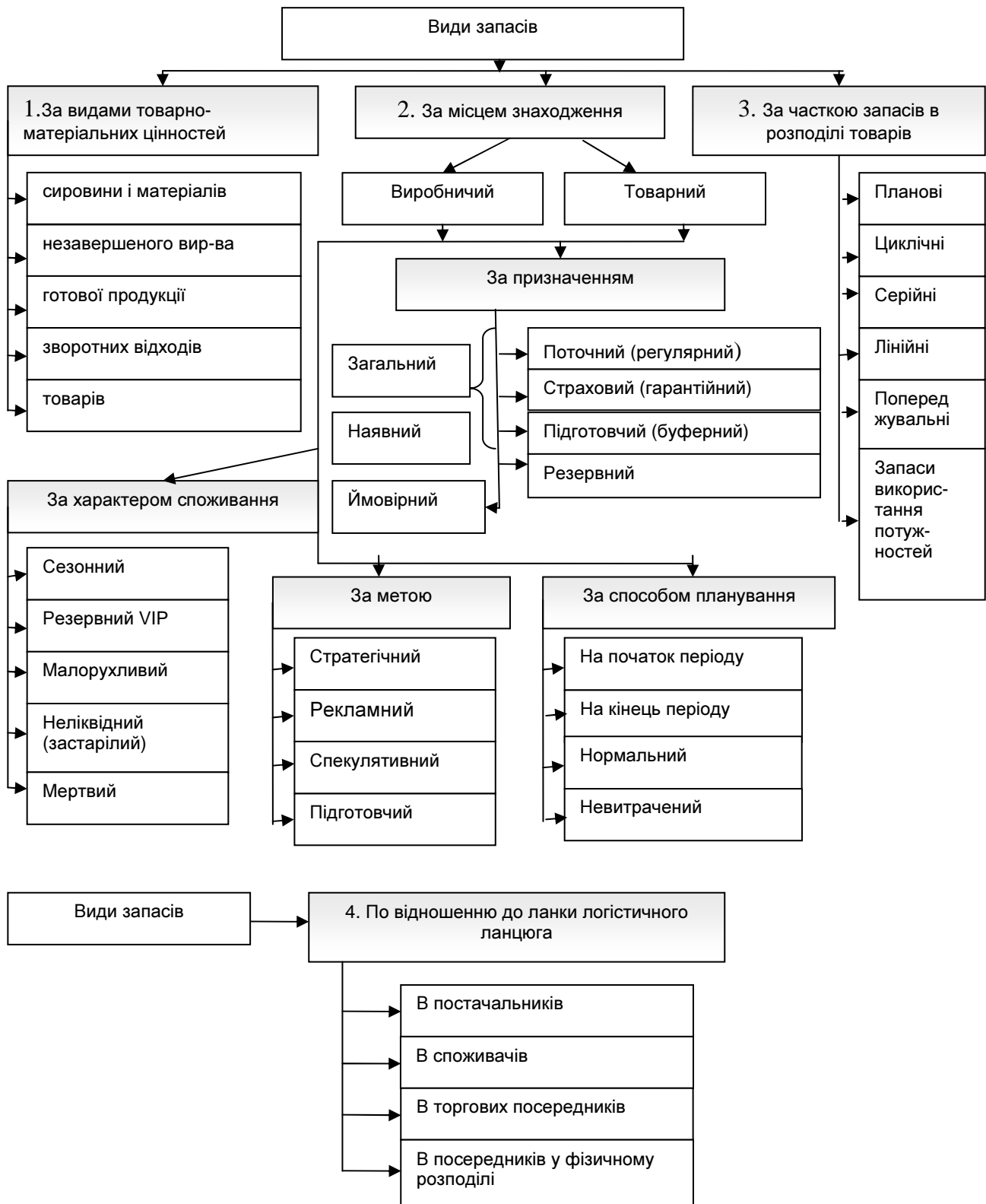

Рис. 4. Класифікація запасів

Запропонована класифікація запасів враховує всі основні їх аспекти як об'єктів економічного управління на підприємствах промисловості.

Предмет політики управління запасами ТМЦ складається з двох основних блоків: політики формування запасів ТМЦ та політики використання запасів. Розглянемо два аспекти управління запасами: формування та використання запасів ТМЦ (рис. 5).

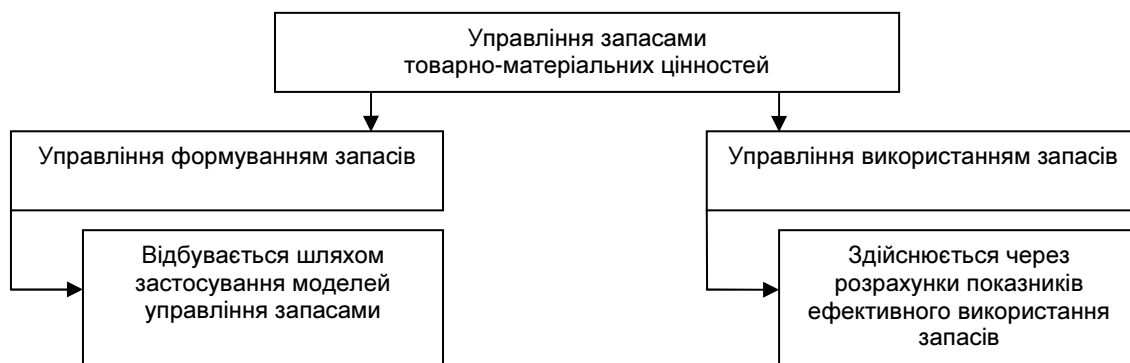

Рис. 5. Логіка процесного управління запасами ТМЦ [2, с. 21]

Управління формуванням запасів включає розробку обґрунтованих норм запасів, їх планування, облік, аналіз, контроль за фактичним станом і оперативне регулювання. Аналіз ефективності можна проводити за допомогою показників управління запасами.

Висновки з проведеного дослідження. Сутність управління запасами підприємства запропоновано визначити наступним чином: «Управління запасами підприємства представляє собою процес підготовки та прийняття управлінських рішень щодо визначення мінімально необхідного обсягу запасів, що має забезпечити збільшення прибутковості згідно з обраною політикою». Головною метою управління запасами ТМЦ пропонується вважати підвищення ефективності виробництва (рентабельності діяльності підприємства) за умови прискорення обороту запасів на одну добу. Ця головна мета управління має бути доповнена завданнями, серед яких - інвестування коштів в запаси товарно-матеріальних цінностей таким чином, щоб досягати поставлених цілей діяльності, та прагнення до скорочення запасів до мінімально можливого рівня, яке, однак, дозволяло б отримувати максимальний прибуток.

Бібліографічний список

1. Державний комітет статистики / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Кошеленко С. В. Управління запасами товарно-матеріальних цінностей підприємств: дис. канд. екон. наук: 08.00.04 / захищ. 19.09.2008 : затвердж. 22.02.2009 / Кошеленко Світлана Василівна. – К., 2008. – 250с.
3. Хомяков В. І. / Економіка сучасної України / В. І. Хомяков, І. В. Бакум. – К. : Кондор, 2009. – 426с.
4. Хомяков В. І. Потенціал і розвиток підприємства / В. І. Хомяков, В. М. Белінська, О. В. Федоренко. – Черкаси, ЧДТУ, 2009. – 435с.
5. Хомяков В. І. Економічний механізм стратегічного управління запасами / В. І. Хомяков, С. В. Кошеленко, І. В. Бакум // Зб. наук. пр. Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2007. – №17. – С. 14-19.
6. Шарапов В. М. Технологии управления. Практический менеджмент / В. М. Шарапов, Е. В. Шарапова. – Черкасы: ЧГТУ, 2005. – 563 с.
7. Economic Report of the President. USA. Washington, 2012. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nber.org/erp/ERP_2012_Complete.pdf
8. U.S. Census Bureau, Benchmark Report For Manufacturers' Shipments, Inventories and Orders: 1992-2012. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.census.gov/manufacturing/m3/>

Анотація

В статті обґрунтовано комплексне теоретико-прикладне розв'язання проблемних питань формування та використання системи управління запасами товарно-матеріальних цінностей. Поглиблено понятійно-категоріальний апарат, визначена сутність поняття «управління запасами товарно-матеріальних цінностей», обґрунтована політика управління.

Ключові слова: запаси, управління запасами, вартість запасів.

Аннотація

В статті представлено комплексне теоретико-прикладне рішення проблемних питань обґрунтування системи управління запасами товарно-матеріальних цінностей. Углублені понятійно-категорійний апарат, визначено сутність поняття «управління запасами товарно-матеріальних цінностей», обґрунтовано політику управління

Ключові слова: запаси, управління запасами, вартість запасів.

Annotation

The paper is devoted to the further development of methodological and applied problems originated in managing the inventory holdings of enterprises that deal with different kinds of activity. The substance of reserves of inventory holdings is indicated.

Key words: inventory, inventory management, inventory costs.

УДК 631.11:347.453.1

**Грабовецький Б.Є.,
к.е.н., доцент кафедри підготовки менеджерів,
Чаплигіна О.В.,
к.е.н., старший викладач кафедри підготовки менеджерів,
Вінницький національний технічний університет**

ДОСЛІДЖЕННЯ ВЕЛИЧИНИ ОРЕНДНОЇ ПЛАТИ ЗА ЗЕМЛЮ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ НА ОСНОВІ ЕКОНОМІКО-СТАТИСТИЧНИХ МОДЕЛЕЙ

Постановка проблеми. Прискорений прогрес сучасних наук, у тому числі економічної, нерозривно пов'язаний із розвитком і використанням математичних методів, що сприяє удосконаленню і розширенню методичного апарату дослідження. Кількісне зростання прийомів підняло методичку економічних досліджень на якісно новий ступінь.

Математика як наука розробляє дедуктивний апарат досліджень. Щоб перетворити потенційну можливість використання математичних методів в економічних дослідженнях в реальну дійсність – саме це маєтись на увазі під поняттям «математизація знань» – необхідно надати цим методам предметну спрямованість, тобто врахувати особливості кожної науки.

Використання математичних методів пов'язано насамперед з моделюванням економічних процесів (явищ, предметів). Всю сукупність економіко-математичних моделей, які використовуються в управлінні виробництвом, можна розділити на детерміновані та стохастичні. Стохастичні моделі описують процеси, які підпорядковуються законам теорії імовірності і математичної статистики. До стохастичних моделей відносяться насамперед моделі, які ґрунтуються на принципах вирівнювання статистичних рядів, зокрема кореляційно-регресійні моделі.

Кореляційно-регресійний аналіз дозволяє розкрити характер взаємозв'язків і взаємозалежностей різних сторін явищ (процесів, об'єктів), якісно дослідити їх сутність і кількісно оцінити, визначити ці взаємозв'язки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розвиток теорії і методології та практики кореляційно-регресійного аналізу зробили такі іноземні та вітчизняні науковці, як: Аметов Р. [1], Крастинь О. П. [2], Кулинич О. Р. [3], Лукомський Я. І. [4], Савицька Г. В. [5], Фестер Е. [6], Френкель А. А. [7], Шумська С. С. [8] та ін. Водночас в умовах земельної реформи потребують подальшого дослідження питання розвитку орендних земельних відносин щодо встановлення оптимального розміру орендної плати, форм її виплати, термінів оренди і т. д. шляхом використання методів кореляції і регресії у дослідженнях орендної плати.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування основи теорії і методології кореляційно-регресійного аналізу і ув'язання теоретико-методологічних питань з практикою використання інструментарію дослідження в управлінні розвитком орендних відносин.

Виклад основного матеріалу дослідження. В силу різноманітності економічних явищ і процесів, кожен із яких піддається впливу великої кількості чинників, у економічних дослідженнях необхідно використовувати багатofакторні (множинні) економіко-статистичні моделі. Це дозволяє отримати більш повну уяву про природу і характер досліджуваного явища, оцінити вплив на